

قزوين، یزد و کرمانشاه نیز در مخالفت با شاهنشاه و رژی تنباکو شرکت داشتند.

▼ فتوای میرزای شیرازی و لغو قرارداد

در پی گسترش اعتراضات و درخواست مردم از روحانیون برای همراهی با این اعتراضات فتوایی از مهمترین مرجع دینی شیعیان، میرزای شیرازی صادر شد که محتوای تندی داشت: «الیوم استعمال توتون و تنباکو بای نحو کان (=به هر نحو ممکن) در حکم محاربه با امام زمان عجل الله تعالی فرجه است» اشاره به اسامی زمان، به این معنی بود که میرزای شیرازی از تندترین زبان ممکن برای مخالفت با رژی استفاده کرده بود. ساکنان پایتخت تهران از کشیدن تنباکو خودداری کردند و این واکنش جمعی به استان های همجوار نیز سرایت کرد. تجار ایرانی برای نمایش همبستگی، با بازارهای اصلی در سراسر کشور را تعطیل کردند. با بزرگتر شدن تحریم تنباکو، ناصرالدین شاه و نخست وزیر امین السلطان خود را ناتوان دیدند که از ترس دخالت روسیه در صورت وقوع جنگ داخلی جلوی جنبش مردمی را بگیرند.

قبل از فتوا، مصرف دخانیات در ایران به قدری رایج بود که در همه جا از جمله داخل مساجد دود می شد. ناظران اروپایی خاطرنشان کردند که «بیشتر ایرانی ها ترجیح می دهند از نان صرف نظر کنند تا تنباکو، و اولین کاری که در ماه رمضان در افطار انجام می دهند، روشن کردن قلیان هایشان بوده». با وجود محبوبیت تنباکو، ممنوعیت مذهبی آنقدر موفقیت آمیز بود که گفته می شد زنان در حرمسرای قاجار قلیان را ترک کردند و خادمان شاه از تهیه قلیان او هم خودداری می کردند. پس از حکم میرزا قلیان ها شکسته شد و مردم از کشیدن توتون و تنباکو دست کشیدند و تمام مغازه های فروش توتون و تنباکو را بستند و معامله با شرکت رژی نیز متوقف شد.

در حالی که اعتراضات در حال اوج گیری بود اعلانی با این مضمون در کوچه و بازار زده شد: «بر حسب حکم جناب حجة الاسلام والمسلمین آقای میرزای شیرازی، اگر تا ۴۸ ساعت دیگر امتیاز دخانیات لغو نشود یوم دوشنبه آتیه جهاد است، مردم مهیا شوید». رئیس کمپانی رژی به پیش امین السلطان می رود و می خواهد که امین السلطان، علما را راضی کند و حتی از وی تقاضا می کند که میرزای آشتیانی را از تهران تبعید کند. پس از اصرار زیاد امین السلطان، شاه می یزید و طی نامه ای به میرزای آشتیانی این چنین می نویسد: «یا بمان و به بالای منبر برو و قلیان بکش و یا از تهران خارج شو.»

میرزای آشتیانی یک شب مهلت می گیرد که وسایل سفرش را آماده کند. زمانی که میرزای آشتیانی قصد خروج از تهران می کند مردم به خیابان ها ریخته و در حالی که کفن پوشیده بودند، با شعار «یا غریب الغریب، می رود سسرور ما» به سوی خانه میرزا حرکت می کنند: جمعیت تا ظهر به چندین هزار نفر می رسد. دکان هایی که باز بودند می بندند. پس از این ماجرا، شاه شخصی را به پیش میرزای آشتیانی می فرستد که منظور شما چیست؟ میرزا در جواب می گوید: «تنها مقصود ما لغو امتیاز انحصار دخانیات است از داخله و خارجه و کوتاه کردن دست خارجیان و همیج تقاضای دیگری نداریم» هنگامی که شاه دید که دولت بریتانیا در حمایت خود از شرکت امپریال توتون و تنباکو در تردید است، امتیاز را لغو کرد و در پی آن روحانیون در تهران اعلام کردند که میرزای شیرازی فتوا را برداشته است. ناصرالدین شاه در جواب به امین السلطان می نویسد: «نایب السلطنه امتیاز داخله را که برداشته بودیم حال امتیاز از خارجه را هم برداشتیم و مردم مجبور در کشیدن قلیان نیستند تا حکم از جانب میرزای شیرازی برسد.»

این فتوا و لغو امتیاز تنباکو را یکی از اقدامات خیره کننده مرجعیت شیعه دانسته اند که قدرت خود را به رخ دولت ایران و دولت های خارجی کشید و نهضت تنباکو چند سال بعد به انقلاب مشروطه ایران منتهی شد. پس از لغو امتیاز، همچنان مشکلاتی بین دولت قاجار و شرکت دخانیات ایران از نظر مذاکره در مورد میزان غرامتی که به شرکت پرداخت می شد وجود داشت. در حالی که بسیاری از ایرانیان از جلوگیری از نفوذ تجاری خارجی در کشور خوشحال بودند، جنبش تنباکو پیامدهای بسیار بیشتری از آن چیزی داشت که حتی تصور می شد. نیکی کدی مورخ مشهور خاطرنشان می کند که این جنبش از این جهت قابل توجه بود که «ایرانیان برای اولین بار دیدند که ممکن است در برابر شاه و منافع خارجی پیروز شوند... خط مستقیم از ائتلافی وجود دارد که در جنبش تنباکو شرکت کرد... که در مشروطه به اوج خود رسید.» نهضت تنباکو ناصرالدین شاه را هم از نظر مالی ناتوان کرد و هم از نظر عمومی تحقیر کرد. ایران مجبور شد از روسیه وام بگیرد و به یک دولت بدهکار تبدیل شد. ناصرالدین شاه پس از جنبش تنباکو و در پایان حکومت خود به شدت با غرب دشمنی کرد و نه تنها خود دیگر به سفر اروپایی نرفت، حتی تلاش کرد روابط ایرانیان را هم با اروپا محدود کند.

کازم ملک التجار با سازماندهی تظاهرات بازاریان و همچنین توسل به مجتهدان معروف برای حمایت از آنها در مخالفت با رژی، نقشی حیاتی در جنبش تنباکو ایفا کردند. علما ثابت کردند که متحد بسیار ارزشمندی برای بازاریان هستند زیرا رهبران مذهبی کلیدی به دنبال حفظ منافع ملی در برابر سلطه بیگانگان بودند. مذهب شیعه مقرراتی علیه سلطه غیرمسلمان بر مسلمان دارد و علما در مورد این مسئله نگران بودند. علاوه بر این، علما با طبقه بازار، بازرگان و اصناف مختلف ارتباط داشتند و در عین حال به تنباکوبی که در زمین های وقفی کشت می شد، علاقه اقتصادی داشتند. سرانجام، همانطور که روحانیون خاطرنشان کردند، این امتیاز مستقیماً با شرع مغایرت داشت، زیرا افراد مجاز به خرید یا فروش تنباکو به میل خود نبودند و نمی توانستند برای تجارت به جای دیگری بروند. بعدها، در فصل برداشت تنباکو کشت کنندگان تنباکو با آتش زدن کل محصولات و ذخایر خود به این قانون اعتراض کردند. شهرهای شیراز، تبریز و تهران به برجسته ترین مراکز مخالفت با امتیاز تنباکو تبدیل شدند. این مخالفت ها به گونه ای بود که علی اکبر فال اسیری یکی از مجتهدان در شیراز بر بالای منبر از زیر عبا به نشانه جهاد شمشیر بیرون کشید و توسط حکومت دستگیر و به بصره تبعید شد. علی اکبر اسیری در مسیر تبعیدش، با سیدجمال الدین اسدآبادی، دیدار کرد و به درخواست او، اسدآبادی نامه ای به مرجع برجسته شیعیان میرزای شیرازی نوشت و از مجتهدین خواست که کشور را از این جنایت که سرزمین ایران را به حراج قدرت های بزرگ قرار داده است، نجات دهند. سیدجمال الدین اسدآبادی در این نامه نوشت: «حق را بگویم، من دوست داشتم این نامه را به همه دانشمندان تقدیم کنم، چون دانشمندان در هر نقطه ای طلوع نموده و هر نحوی که رشد کرده، در هر کجا که یافت بشوند، جانی هست که در پیکر دین محمد(ص) دمیده شده است... پیشوای دین، پرتو درخشان انوار ائمه، پایه تخت دیانت! زبان گویای شریعت، جناب حاج میرزا محمد حسن شیرازی... تو وارث پیامبرانی... همان ولایت عالم فقیه بر جامعه... اگر ملت را به حال خود گذاشته... افکارشان پریشان می شود... چون توده نادان در معتقدات خود جز استقامت و ثبات قدمی که طبقه دانا در عقایدش نشان می دهد، دلیلی ندارد اگر بخواهی می توانی با یک کلمه افراد پراکنده را جمع کنی و با متفق ساختن آنها دشمن خدا و دشمن مسلمانان را بترسانی و شر کفار را از سرشان برطرف نمای...»

بازاری های تهران از اولین گروه هایی بودند که حتی قبل از اعلام عمومی امتیاز، با نوشتن نامه های مخالف به شاه به این امتیاز اعتراض کردند. استدلال شده است که این مخالفت اولیه ناشی از تلاش روسیه برای برانگیختن ناامیدی در جامعه بازرگانان تهران بود. اگرچه آذربایجان، منطقه شمال غربی، منطقه کشت تنباکو نبود، اما به دلیل تمرکز زیاد بازرگانان محلی و خرده فروشان در منطقه، مخالفت شدیدی با این امتیاز داشت. در اصفهان، حتی قبل از فتوای شیرازی، تحریم مصرف تنباکو اجرا شد، در حالی که در شهر تبریز، بازار تعطیل شد و علما تدریس در مدارس را متوقف کردند. شهرهای مشهد و کرمان نیز تظاهراتی را در مخالفت با این امتیاز تجربه کردند، شهرهای دیگر کشور مانند

اصل این امتیاز نه تنها رابطه دیرینه بین تولیدکنندگان تنباکو ایرانی و فروشندگان تنباکو را نقض کرد، بلکه امنیت شغلی بخش قابل توجهی از جمعیت را نیز تهدید کرد. در این قرارداد پنجاه ساله نه منافع دولت و نه منافع ملت و نه استقلال ایران، هیچ کدام در نظر گرفته نشد. انحصار تجارت و صادرات تنباکو و مشتقات آن لطمه ی شدیدی را به تجار بزرگ و کسبه ی خرده پا می زد و از طرف دیگر تولیدکنندگان که موظف به فروش محصول خود به یک خریدار خار جی می شدند، هیچ آزادی عمل برای خود احساس نمی کردند. آنها موظف بودند محصول خود را با نرخ تعیینی از طرف شرکت، تحویل دهند یا نگهدارند. نگهداری تنباکو نیز موجب سیاه شدن یا کرم افتادن آن می شد که نتیجه دسترنج سه فصله ی مردم بود. مصرف کنندگان که در آن زمان تقریباً شامل همه ی خانواده های ایرانی می شدند، بدون رعایت شیوه ی خرید و فروش آن زمان که بیشتر به شکل تبادل کالا یا خدمت در مقابل کالا بود، فقط از طریق پرداخت نقدی می توانستند جنس مورد نیاز خود را تأمین کنند. مجموعه ی این مسائل، بیشتر مردم را از لحاظ اقتصادی نگران کرد؛ مسئله ای دیگر که منجر به نگرانی روزافزون مردم متدین و علما شد، ورود سرسام آور بیگانگان انگلیسی بود که همراه شرکت به ایران می آمدند. به روایت دکتر فوریه «یک اردو از رعایای انگلیس و کارگران شرکت، چه شرقی، چه انگلیسی، از هر طرف به ایران ریختند... طولی نکشید که ورود این همه انگلیسی به ایران، تولید سروصدای... حتی گفته می شد در بعضی نقاط مثل یزد، کار به شورش نیز کشیده شد». این نگرانی در منابع غیردولتی کاملاً ثبت شده است.

▼ اعتراضات داخلی و خارجی به قرارداد رژی

اولین اعتراض شدید علیه این امتیاز از سوی طبقه بازرگانان ایرانی یا علمای ایرانی صورت نگرفت، بلکه از سوی دولت روسیه بود که اعلام کرد رژیم تنباکو آزادی تجارت در منطقه را که در معاهده ترکمانچای تصریح شده است، نقض می کند. بهرغم مخالفت امپراطوری روسیه، ناصرالدین شاه قصد داشت امتیاز را ادامه دهد. در فوریه ۱۸۹۱، سرگرد جی اف تالبوت برای راه اندازی رژی تنباکو به ایران سفر کرد و اندکی پس از آن، دولت ایران برای اولین بار خبر این امتیاز را علنی کرد که باعث نارضایتی فوری در سراسر کشور شد. وزیر مختار جدید روسیه اوگنی کارلوویچ بوتزوف که پیگیر سیاست دور نگه داشتن نقاط شمالی ایران از نفوذ تجاری انگلیس بود، حضور شرکت رژی در شهرهای شمالی را خلاف این سیاست تشخیص داده و نخستین اعتراض خود را علیه رژی مطرح کرد و مدعی شد که وضع انحصار جویانه آن قرارداد، ناقض ماده یک منضم به عهدنامه ترکمانچای است و خواستار الغای امتیازنامه شد. پس از چند روز وزیرمختار روسیه اعتراض رسمی کتبی علیه رژی به وزیر امور خارجه تسلیم و تقاضای الغای امتیازنامه را کرد. بوتزوف اصرار داشت که امتیازنامه رژی ناقض عهدنامه ترکمانچای است، زیرا در آن به یک کمپانی خارجی امتیاز انحصاری واگذار و رعایای روسیه را از تجارت آزاد در ایران منع کرده است و در این زمینه به مفاد عهدنامه ترکمانچای اشاره می کند و با اتکا به آن می نویسد:

«البته دولت ایران حق دارد که برای استفاده در امر زراعت و علوم و غیره ترتیباتی بدهد، اما این ترتیبات به هیچ وجه من الوجوه نباید مخالف با آزادی تجارت مصرح در عهدنامه مقدس [ترکمانچای] باشد. یکی از شرایط آزادی تجارت آن است که بدون دخالت یا مزاحمت کسی در جایی هرنوع متاع از هر قبیل را بتوان خرید و فروش و حمل و نقل کرد و اگر دولت ایران امتیاز مخصوصی به یک فرد یا شرکت برای داد و ستد یک کالای تجاری اعطا کند و در آن واحد مشغول اجرای مواد امتیازنامه باشد بقیه مردم از داد و ستد آن کالا ممنوع خواهند بود.»

بوتزوف در طی مذاکرات خود با مصباح الملک یکی از مأموران عالی رتبه وزارت امور خارجه در این باره شفاهاً به جر و بحث پرداخت. وقتی که مصباح الملک یادآور شد که تنباکو مانند دیگر کالاها نیست، زیرا تمام دولت ها در تهیه و فروش آن نظارت می کنند، بوتزوف بی درنگ پاسخ داد که من کاری به کار دیگر کشورها ندارم و تنها چیزی که مورد توجه من است آنکه به پیمان روس و ایران تجاوز نشود.

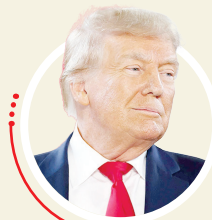
بهرغم افزایش تنش ها، جولیس اورنشتاین مدیر دخانیات وارد تهران شد و امین السلطان نخست وزیر به او اطمینان داد که این امتیاز از حمایت کامل دولت قاجار برخوردار است. در این میان نامه های ناشناس برای اعضای عالی دولت ارسال می شد و اعلامیه هایی در شهرهایی مانند تهران و تبریز دست به دست می شد که خشم عمومی را نسبت به اعطای امتیاز به بیگانگان نشان می داد. در بهار، اعتراضات گسترده علیه رژیم در شهرهای بزرگ ایران شروع شد که روحانیون در رأس آن قرار داشتند. در ابتدا، این بازاریان بودند که مخالفان را با این اعتقاد که درآمد و معیشت آنها در خطر است، رهبری می کردند. بازرگانان ثروتمندی مانند حاجی محمد

دیپلمات ها

دفاع از حاکمیت و امنیت ملی

«ناصر کنعانی» سخنگوی وزارت امور خارجه در واکنش به بیانیه منتشر شده از سوی سه کشور اروپایی فرانسه، آلمان و انگلیس در خصوص تحولات منطقه اظهار داشت: بیانیه سران سه کشور اروپایی در حالی منتشر شده که در اثر بی تفاوتی کشورهای غربی و حامی رژیم اسرائیل، ارتکاب انواع جنایات بین المللی از جمله نسل کشی و جنایات جنگی این رژیم علیه ملت بی دفاع فلسطین استمرار دارد و بی کيفرمانی مقامات صهیونیستی، وفاق آنها در ارتکاب شنيع ترین جرایم و جنایات بین المللی را افزوده است. کنعانی خاطرنشان ساخت: جمهوری اسلامی ایران در دفاع از حاکمیت و امنیت ملی خود و نیز کمک به استقرار ثبات پایدار در منطقه و ایجاد بازدارندگی در مقابل منشأ حقیقی و منبع واقعی ناامنی و تروریسم در منطقه، قاطع و مصمم است و در استفاده از حقوق شناخته خویش، از کسی اجازه نمی گیرد.

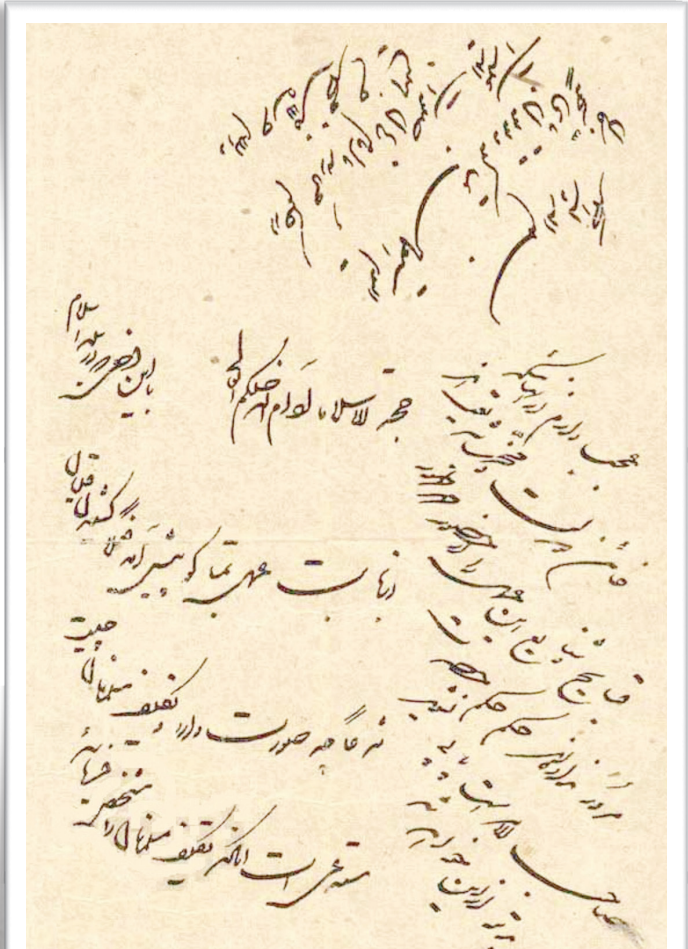
ادعای کارزار ترامپ علیه ایران

اداره تحقیقات فدرال آمریکا (افبی آی)، روز دوشنبه اعلام کرد که در حال تحقیق درباره ادعای کارزار انتخاباتی دونالد ترامپ، نامزد حزب جمهوری خواه انتخابات ریاست جمهوری ۲۰۲۴ این کشور منی بر هک شدن ارتباطات داخلی آن توسط ایران است. اعلام این موضوع از سوی افبی آی در پی این انجام شده است که اواخر روز شنبه، ترامپ در شبکه اجتماعی تروث سوشال مدعی شد که مایکروسافت به تازگی به کمپین او اطلاع داده است که ایران یکی از وبسایت های آن را هک کرده است. او با مانور روی این داده هایی که صحت و سقم آنها در هاله ای از ابهام است، به طور کلی اتهاماتی مطرح کرد، اما توضیح بیشتری در مورد این هک ارائه نکرد. کارزار انتخاباتی ترامپ به گزارش روز جمعه محققان شرکت مایکروسافت اشاره کرد که ادعای می کرد هک های وابسته به ایران سعی کرده اند به حساب یک «مقام عالی رتبه» در کمپین ریاست جمهوری آمریکا در ماه ژوئن نفوذ کنند. در این گزارش آمده است که هکرها یک حساب کاربری متعلق به یک مشاور سیاسی سابق را هک کرده و سپس از آن برای هدف قرار دادن این مقام استفاده کردند. این گزارش جزئیات بیشتری در مورد هویت اهداف ارائه نکرد.

درخواست واشنگتن از ترکیه درباره ایران

سفیر آمریکا در ترکیه گفت واشنگتن از آنکارا و سایر کشورهای متحد که روابطی با ایران دارند، می خواهد تا تهران را متقاعد کنند که تنش ها در منطقه غرب آسیا را کاهش دهد. جف فلیک، سفیر ایالات متحده در ترکیه که به آخرین روزهای ماموریت خود نزدیک می شود در یک میزگرد رسانه ای با خبرنگاران در استانبول گفت: ما از همه متحدان مان که هر گونه روابطی با ایران دارند، می خواهیم تا آنها را متقاعد به تنش زدایی کنند و این شامل ترکیه نیز می شود. جف فلیک در ادامه درباره مقامات ترکیه ای طرف صحبت واشنگتن تصریح کرد: آنها هر کاری که می توانند انجام می دهند تا اطمینان یابند که (تنش ها) تشدید نشود، به نظر می رسد که آنها بیشتر از ما مطمئن هستند که تشدید نخواهد شد. با این حال، فلیک گفت او فکر می کند که روابط ایالات متحده و ترکیه در حال حاضر در موقعیت بهتری نسبت به چند مدت پیش قرار دارد.

متن استفتاء و فتوای میرزای شیرازی برای تحریم تنباکو